

## Orbis Neo-Latinus

### Recensies en signalementen

Hugo SONNEVILLE

#### Romaanse linguïstiek

Willy BAL, Jean GERMAIN, Jean KLEIN, Pierre SWIGGERS. *Bibliographie sélective de linguistique française et romane*. Deuxième édition. – Louvain-la-Neuve, Duculot, 1997, 24 x 16, 324[-XII] p., ISBN 2-8011-1160-0, BF 1380. CHAMPS LINGUISTIQUES, MANUELS.

Willy Bal en Jean Germain, die naderhand het gezelschap van Jean Klein en Pierre Swiggers kregen, volgen de publicatiestroom i.v.m. Romaanse taalkunde op de voet en selecteren de belangrijkste uitgaven in boekvorm ten behoeve van vorsers en studenten. In 1982 verscheen de *Guide bibliographique de linguistique romane*. Negen jaar later volgde de ingrijpend gewijzigde *Bibliographie sélective de linguistique romane et française*, die in dit tijdschrift<sup>1</sup> uitvoerig aandacht kreeg. In de tweede uitgave van de *Bibliographie sélective*<sup>2</sup> werd de structuur van de editie van 1991 bewaard. De nieuwe uitgave is aanzienlijk vermeerderd en bevat achterin een niet gepagineerde katern met kaarten in kleur.<sup>3</sup> Door de geregelde aanpassingen en aanvullingen heeft het bibliografisch naslagwerk een hoge graad van perfectie bereikt.<sup>4</sup>

N.a.v. de publicatie van de nieuwe versie kunnen we volstaan met een verwijzing naar de vorige recensie, met dien verstande dat de lectuurnotities in de bespreking van 1994 de plaats ruimen voor wat hierna volgt. Lectuurnotities. P. 48, PEI: lees Harper & Row; p. 77, GAMBARARA & RAMAT: er verscheen een vervolg op deze bibliografie, nl. MIONI, Alberto M., & CORTELAZZO, Michele A. (a cura di), *La linguistica italiana degli anni 1976-1986*. Roma, Bulzoni, 1992, 594 p.; p. 86, BATTAGLIA: van de *Grande Dizionario della lingua italiana* waren in 1996 al 18 vol. verschenen; p. 87, toevoegen: CORBEIL, Jean-Claude, & ARCHAMBAULT, Ariane, *Dizionario visuale italiano-inglese*. Traduzione italiana a cura di ZELIG, Traduttori Interpreti Associati (Milano). Bologna, Zanichelli, 1993, XXXI-896 p.; p. 88, toevoegen: DUDEN. *Dizionario illustrato tedesco e italiano. Bildwörterbuch Deutsch*

<sup>1</sup>*Romaneske*, 19<sup>de</sup> jg. (1994), nr. 1, p. 88.

<sup>2</sup>In de tweede uitgave werden twee adjectieven uit de titel verplaatst: de literatuurlijst heeft nu betrekking op de *linguistique française et romane*.

<sup>3</sup>De kaarten brengen de verspreiding van de Romaanse talen en dialecten in Europa en Zuid-Amerika in beeld. Één kaart is gewijd aan de geografische indeling van de reeks *Atlas linguistique[s] et ethnographique[s] de la France par régions* (Paris, 1950 - ).

<sup>4</sup>Wanneer belangrijke in het Engels, Duits e.a. talen gestelde studies in een Romaanse taal vertaald werden, zijn zowel de originele als de vertaalde versie opgegeven. De samenstellers vermelden evenwel niet stelselmatig wie voor de vertaling instond.

*und Italienisch*. A cura della redazione Duden in collaborazione con M. Luisa HEINZ-MAZZONI e Paola SCALTRITI. Bologna, Zanichelli, 1993, 872 p.; p. 98, GNERRE: aanvullen Gnerre Maurizio; p. 102 PRATI (reprint): aanvullen *Editrice Multigrafica*; p. 157, CORBEIL: vervangen door de recentere uitgave CORBEIL, Jean-Claude, & ARCHAMBAULT, Ariane, *Beeldwoordenboek / Visual Dictionary / Dictionnaire Visuel / Bildwörterbuch Nederlands - English - Français - Deutsch*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1993, XXXI-957 p.; p. 180, LODGE, onlangs verscheen een Franse vertaling: *Le français: histoire d'un dialecte devenu langue*. Traduit de l'anglais par Cyril Veken. Paris, Fayard, 1997, 382 p.; p. 247, DE BRUYNE (Duitse vertaling), toevoegen: Übersetzt aus dem Flämischen von Dirko-J. Gütschow; p. 252, LEÓN: in 1992 verscheen een «Nueva edición ampliada», 261 p.

### Frans / Frankrijk

Piet DESMET, Martine PIETTE, Marie-Ange GUYSENS. *Vocabulaire 2000. Exercices*. Tome A. – Deurne (Antwerpen), Plantyn [nu Wolters Plantyn], 1995, 27 x 19, 104 p., ISBN 90-301-6010-1, BF 175.

Piet DESMET, Martine PIETTE, Marie-Ange GUYSENS. *Vocabulaire 2000. Exercices*. Tome B. – *Ibid.*, 1996, 27 x 19, 111 p., ISBN 90-301-6142-6, BF 172.

Een auteurstrio bezorgde testmateriaal en systematische oefeningen op het bekende leer-middel *Vocabulaire 2000*. De achtendertig dossiers (tome A: dossiers 1-19; tome B: dossiers 20-38) sluiten aan bij de thematische velden van het leerboek. Elk dossier bevat een reeks «exercices de contrôle», diverse «exercices d'approfondissement et d'extension» en enkele «exercices de synthèse». De werkvormen zijn heel gevarieerd en omvatten een heel gamma invuloefeningen (allerlei «exercices à trou» met of zonder bijkomende instructies, oefeningen op «faux frères» en/of homoniemen, op synoniemen of antoniemen, op het gebruik van de voorzetsels, combineeropdrachten, oefeningen op woordafleidingen, enz.) en vertaalopdrachten. Leerlingen en studenten zullen de geleidelijk oplopende moeilijkheidsgraad van de oefeningen van elk dossier ervaren. Voor de leraar c.q. gebruiker bezorgden dezelfde auteurs volledig uitgewerkte correctiesleutels (*Vocabulaire 2000. Exercices. Tome A. Corrigé*. *Ibid.*, 1996, II-43 p., losbladig, ISBN 90-301-6217-1, BF 205. – *Vocabulaire 2000. Exercices. Tome B. Corrigé*. *Ibid.*, 1996, II-45 p., losbladig, ISBN 90-301-6218-X, BF 205), zodat *Vocabulaire 2000* met het bijbehorend oefenmateriaal een volwaardig zelfstudiepakket vormt.

Annie MONNERIE. *La France aux cent visages*. Livre de l'étudiant. – Paris, Hatier-Didier (België: via Didier-Hatier, Bruxelles), 1996, 28 x 19,5, 223 p., ISBN 2-278-04377-3, BF 578.

A. Monnerie bundelde in de overvloedig met kleurenfoto's geïllustreerde uitgave enkele honderden authentieke teksten uit diverse tijdschriften en brochures, aangevuld met diverse literaire passages, en verbond ze onderling met informatie en statistische gegevens over de behandelde onderwerpen. Door de variatie in lengte en moeilijkheidsgraad kunnen de teksten efficiënt gebruikt worden voor het oefenen en toetsen van het tekstbegrip bij oudere leerlingen.

De bundel bestaat uit vijf grote secties. In de eerste komt de geschiedenis van Frankrijk aan de orde. Door de episodische opbouw doet dit gedeelte denken aan de presentatie van de boekenreeks «Chroniques». Het tweede deel behandelt enkele vitale sectoren van het bedrijfsleven. De aandacht gaat daarbij vooral naar de mode, het design, het wijnaanbod en de gastronomie. Dit hoofdstuk stelt daarenboven enkele toonaangevende bedrijven voor. De maatschappelijke dimensie staat centraal in de derde sectie, met items als de overheidsinstellingen, het onderwijsstelsel, de verkeersproblematiek, de arbeidsmarkt en het chronisch tekort aan jobs, de gezondheidszorg en de vrijetijdsbesteding. In de streektableaus van het vierde deel worden de Franse regio's op ons oude continent en de overzeese gebieden één voor één belicht, o.a. aan de hand van letterkundige teksten uit diverse periodes, met de nadruk op de twee laatste eeuwen. Het slothoofdstuk behandelt de waarden die de Fransen mobiliseren (levensbeschouwing, ecologisch bewustzijn, de zorg voor de minderbedeelden en de marginalen, gastvrijheid versus xenofobie, de behartiging van de culturele belangen van de wereldwijde *francophonie*) en overschouwt het gevarieerde medialandschap.

Aansluitend bij dit boek is een «Cahier d'activités» gepland, waar de gebruikers van *La France aux cent visages* ongetwijfeld naar uitkijken.

Sylviane BOKDAM. *Pontus de Tyard*. – Roma/Paris, Memini, 1997, 24 x 17, 145 p., ISBN 88-86609-09-4, FF 260. BIBLIOGRAPHIE DES ÉCRIVAINS FRANÇAIS, 8. BIBLIOGRAPHICA.

De Franse literatuur is, zo wordt in professionele kringen vaak gezegd, de best geconserveerde en geïnventariseerde letterkunde van de planeet. Wetenschappelijke tekstuitgaven vullen hele bibliotheken, net zoals de diverse retrospectieve en lopende bibliografieën, die uitgestrekte gebieden van de letterkunde en het geestesleven ontsluiten.

Naast de bekende retrospectieve bibliografieën van Cabeen, Bossuat en Cioranescu, die (hele periodes van) de hele Franse literatuurgeschiedenis bestrijken, beschikken de vorsers nu over een nieuwe inventaris, waarvan ieder volume<sup>5</sup> het oeuvre van een auteur<sup>6</sup> en de secundaire literatuur die aan hem c.q. haar gewijd is, repertorieert. De nieuwe bibliografie is daarenboven gecommenterend; alle titels zijn gevolgd door kritische notities, die de publicaties situeren in het oeuvre van de schrijver of in het gevoerde of nog te voeren onderzoek. De *Bibliographie des écrivains français*, waarvan het eerste deel in 1995 verscheen, overtreft alle voorgaande realisaties in grondigheid en overzichtelijkheid. Tot dusver werden dertien delen uitgebracht, vooral over schrijvers uit de zestiende tot de achttiende eeuw. Meer dan veertig volumes, over auteurs en creaties uit alle eeuwen van de Franse literatuurgeschiedenis, staan in de steigers. De uitgevers maken gewag van een grootschalig publicatieprogramma: een vijfhonderdtal repertoria in een kwarteeuw!

Sylviane Bokdam brengt de eerste bibliografie van Pontus de Tyard in boekvorm.<sup>7</sup> Pontus Tyardaeus, zoals de zestiende-eeuwse Bourgondische schrijver en prelaat zichzelf noemt in zijn Latijnse werken, schreef Franse liefdesgedichten die de link vormen tussen de poëzie van Maurice Scève en de lyriek van de Pléiade (waar de dichter naderhand in werd opgenomen) en vertaalde de *Dialoghi d'amore* van Leone Ebreo in het Frans, alvorens zich daarenboven in te laten met «vulgariserende» dialogen in proza, waarmee hij toenmalige filosofische vraagstukken aan een ruimer publiek bekend maakte door het gebruik van de volkstaal. In zijn

<sup>5</sup>De diverse volumes verschijnen tevens onder de vorm van floppy disks en (om de 5 jaar bijgewerkte) cd-roms.

<sup>6</sup>De nieuwe reeks bevat tevens bibliografieën over anonieme werken (bijv. *Les Cent nouvelles nouvelles*; in voorbereiding) en over periodes, genres of «scholen».

<sup>7</sup>Het werk (zie p. 49, nr. 94) bouwt voort op het repertorium dat Hugo Sonnevillie onder de titel «Pontus de Tyard, bibliographie chronologique (1549-1978)» in *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* XC (1980), p. 321-346, publiceerde.

oude dag schreef de bisschop van Chalon-sur-Saône nog homilieën en theologische werken, waaronder een Latijnse commentaar op een traktaat van Philo van Alexandrië, en een Franse vertaling van de «Vorstenpiegel» van diaken Agapetus (VI<sup>de</sup> eeuw). Tijdens zijn carrière genoot Pontus de Tyard erkenning als literator en erudiet; zoals de meeste Franse auteurs van zijn tijd geraakte hij snel in vergetelheid. Kort voor de Franse revolutie verschenen twee monografieën over hem, waaronder een werk door een verre verwante. De hernieuwde belangstelling voor de Franse Renaissanceliteratuur (ingeluid door Sainte-Beuve) en voor het verleden van de diverse regio's (het zgn. *régionalisme*) brachten Pontus de Tyard opnieuw onder de aandacht van geleerden, die wetenschappelijke uitgaven van het meest toegankelijke deel van zijn oeuvre bezorgden en/of kritische studies publiceerden.

Elk volume van de *Bibliographie des Écrivains français* wordt samengesteld door een specialist die een doctoraal proefschrift of diepgaande research over de behandelde auteur op zijn actief heeft.<sup>8</sup> De vertrouwdheid van de bibliografe met haar onderwerp blijkt uit de verbluffende volledigheid van het repertorium. Het werk inventariseert achtereenvolgens de achttien bewaarde handschriften, de tientallen tekstuitgaven en de enkele schaarse vertalingen van fragmenten uit Tyards werk, de enige voordien gepubliceerde bibliografie, de biografische studies, de algemene werken over de schrijver, de teksten die de receptie van zijn werk in het Ancien Régime illustreren, de studies over de relaties van Tyard met de schrijvers en geleerden van zijn tijd, de bijdragen over zijn rijke bibliotheek, de analyses van zijn dichtwerk en zijn wijsgerige geschriften, de studies over Tyards neoplatonisme en over zijn kosmologische en sterrenkundige opvattingen, de artikelen die de wisselwerking tussen literatuur en muziek c.q. schilderkunst bij de humanist belichten, de historische benaderingen van Tyards rol als bisschop en zielzorger en, tenslotte, de wetenschappelijk relevante boekbesprekingen. Ofschoon de vierhonderd negenennegentig gecommuniceerde ingangen van de bibliografie duizenden bladzijden overschouwen, bleven heel wat aspecten van het leven en werk van Pontus de Tyard nog onaangeroerd. Deze thema's komen aan de orde in het hoofdstuk «Desiderata». Niet minder dan vijf registers maken de gebruiker wegwijz in het repertorium.

De volledigheid van de inventaris dwingt bewondering af. Één referentie blijkt onvolledig, nl. het nr. 93 (p. 48), waarvan we hierna een aangevulde versie geven: *Ronsard<sup>9</sup> à ses panégyristes* [Ronsardus ad suos encomiastas], traduction de Jean Céard, in Pierre DE RONSARD, *Œuvres complètes*. Édition établie, présentée et annotée par Jean Céard, Daniel Ménager et Michel Simonin. Paris, Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), tome II, 1994, p. 1227. De enige echte leemte betreft een recent artikel, nl. Maurice BONNEVIOT, «Pontus de Tyard, l'homme politique», *Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Chalon-sur-Saône*, LXIII, 1994 [paru en 1995], p. 27-34.

Michel DE MONTAIGNE. *Ik ben nogal klein van stuk. Essays over de ijdelheid*. Vertaald door Hans van Pinxteren. – Amsterdam, Athenaeum - Polak & Van Gennep (België: via Uitgeverijen Singel 262, Antwerpen) , 1997, 19 x 12, 212 p., geb., ISBN 90-253-3389-3, BF 999.

Hans van Pinxterens vertalingen van de *Essays* maken deel uit van een Nederlands Montaigne-project, dat een zestal jaar geleden startte en waarvan de oogst geregeld in de boekhandel verschijnt. Na *Essays: een proeve van zeven* (1993), *Op dood of leven* (1995) en *De sporen van het vuur: Essay over liefde en wellust* (1996)<sup>10</sup> bezorgt de vertaler een Nederland-

<sup>8</sup>S. Bokdam promoveerde in 1984 aan de universiteit van Paris X met een proefschrift over *Mantice*, één van Tyards *Dialogues philosophiques*.

<sup>9</sup>De bibliografie bevat hier een drukfout, nl. *Ronsars*.

<sup>10</sup>Cf. *Romaneske*, 20<sup>ste</sup> jg. (1995), nr. 3, p. 55-56, en 22<sup>ste</sup> jg. (1997), nr. 1, p. 62.

se versie van drie hoofdstukken die de Franse wijsgeer *De la præsumption* (II, 17), *De la vanité* (III, 9) en *De la phisionomie* (III, 12) titelde. De materie van de gekozen opstellen vertoont een onmiskenbare eenheid en bereikt in de essays van 1588 (nl. het boek III) een niet eerder bereikte diepgang: Montaigne betreft in deze periode zijn hele levenservaring (reizen, de helse godsdienstoorlogen, de dood als laatste vooruitzicht, het schrijverschap) in een ontluisterende reflectie die de zelfbewuste mens uiteindelijk voor snobisme behoedt.

Hoe meer je in de nieuwe vertaling grasduint, des te meer valt het frisse en natuurlijke taalgebruik op waarmee Hans van Pinxteren (romancier, dichter en vertaler; geboren in 1943) de nu eens bedachtzame, dan weer resolute «Gedankenführung» van de Franse humanist vat en onder woorden brengt. Hieronder volgen enkele passages die van Pinxteren helemaal anders omzette dan zijn voorganger Frank de Graaff.<sup>11</sup> «Wij zijn een en al conventie, wij laten ons erdoor opslokken en verwaarlozen het wezen der dingen.»<sup>12</sup> «Ik ben nogal klein van stuk, ietwat beneden het gemiddelde.»<sup>13</sup> «Behalve mijn slechte geheugen heb ik nog andere gebreken die mijn onwetendheid zeer bevorderen. Mijn geest is log en laks; zijn scherpte laat het bij de geringste nevel afweten, zodat ik hem (bijvoorbeeld) nog nooit een raadsel, hoe eenvoudig ook, heb kunnen opgeven dat hij heeft weten op te lossen. Ik raak al verstrikt in de meest onbeduidende spitsvondigheid. Van spelen waar de geest aan te pas komt (schaken, kaarten, dammen enzovoorts) begrijp ik slechts de meest elementaire regels.»<sup>14</sup> «Ik wil hier wel opmerken dat hoe ik mij ook aan Frankrijk erger, ik altijd een zwak voor Parijs zal blijven houden: dat is al sinds mijn jeugd de stad van mijn hart, en het is ermee als met alles van grote klasse: hoe meer mooie steden ik sindsdien heb gezien, des te meer geef ik om Parijs en raak ik in de ban van zoveel schoonheid.»<sup>15</sup> Van Pinxteren bewijst andermaal dat een artistieke vertaling tekstgetrouw kan zijn...

Paul BÉNICHOU. *Il tempo dei profeti. Dottrine dell'età romantica*. Traduzione di Aldo Pasquali. – Bologna, Il Mulino, 1997, 21 x 14, 649 p., gekart., ISBN 88-15-05712-9, L. 60 000. COLLEZIONE DI TESTI E DI STUDI, LINGUISTICA E CRITICA LETTERARIA.

Vrij kort na de Italiaanse versie van P. Benichou's *Le sacre de l'écrivain*<sup>16</sup> brengt de Bolognese uitgever Il Mulino een vertaling van het vervolg op dit werk, nl. *Le temps des prophètes*. Deze gedrongen studie, die op een fenomenale belezendheid stoelt, onderzoekt de levensbeschouwelijke achtergrond die de Franse (essayistische) literatuur uit de het midden van de negentiende eeuw schraagt. Ofschoon de in het boek bestudeerde schrijvers een vooruitgangsgeloof aankleefden, is hun visie totaal verschillend gefundeerd. De liberale stroming (o.a. Constant, Guizot) had weinig of geen uitstaans met de neokatholieke beweging (Ballanche, Chateaubriand, Lamennais), die op haar beurt geen raakpunten met het utopisch denken (Saint-Simon, Comte, Leroux, Fourier) en de humanitair gestemde schrijvers Michelet en Quinet had. Daarenboven komen enkele marginale schrijvers uit het mystieke of «occulte» kamp aan de orde (Ganneau, priester Alphonse-Louis Constant, Alphonse Esquiros).

<sup>11</sup>De Graaff bezorgde een integrale Nederlandse vertaling van Montaignes hoofdwerk (Michel DE MONTAIGNE, *Essays*. Vertaling: Frank de Graaff [met medewerking van H. Griep-Intven, Frans Montens *et al.*]. Amsterdam, Boom, 1993, 1321 p., geb., ISBN 90-6009-867-6).

<sup>12</sup>P. 11 (II, 17; cf. de Graaff, p. 743, en MONTAIGNE, *Œuvres complètes*. Édition établie et annotée par A. Thibaudet et M. Rat. Paris, Gallimard, 1962, p. 615. BIBLIOTHÈQUE DE LA PLÉIADE, 14.).

<sup>13</sup>P. 24 (II, 17; cf. de Graaff, p. 753; *Œuvres...*, p. 623).

<sup>14</sup>P. 43 (II, 17; cf. de Graaff, p. 768; *Œuvres...*, p. 635).

<sup>15</sup>P. 103 (III, 9; cf. de Graaff, p. 1148; *Œuvres...*, p. 950).

<sup>16</sup>V. *Romaneske*, 22<sup>ste</sup> jg. (1997), nr. 1, p. 61-62.

De studie is toegespitst op de al dan niet deterministische opvattingen over «la longue marche de l'humanité» bij tientallen schrijvers. De ellenlange introspectieve beschouwingen en de kunstkritiek waar heel wat literatoren uit de romantiek hun lezers zoet mee hielden, vallen derhalve buiten beschouwing. Het boek vestigt geregeld onze aandacht op in vergetelheid geraakte auteurs (Théodore Jouffroy, Frédéric Ozanam, Pierre-Hyacinthe Azais, de uit Polen afkomstige Hoëné Wronski, Barthélemy-Prosper Enfantin, Victor Considérant), die vaak meer charisma en rechtgeaardheid uitstraalden dan de genoemde systeemdenkers of door politieke ambities bewogen auteurs.<sup>17</sup> De «geistesgeschichtliche» synthese opent verbluffende inzichten en wijst eclectische lezers de weg naar miskend letterkundig werk.

*Het Louvre*. Vertaling: Jan Duvekot *et al.* – Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1997, 23 x 12, 392 p., gekart., ISBN 90-02-20548-1, BF 895. STANDAARD GIDSEN.

De Standaard gids geeft een gedetailleerd en rijk geïllustreerd totaalbeeld van het vernieuwde en uitgebreide Louvre en de onmiddellijke omgeving. De geschiedenis van het paleis, die uitvoerig beschreven wordt, is verweven met de ambities en de lotgevallen van de opeenvolgende vorsten. Sedert het paleis als museum fungeert, kende het Louvre nog donkere dagen, waaronder de verwoesting van het Tuilerieënpaleis, letterlijk het sluitstuk van het complex, en de evacuatie van de kunstwerken tijdens W.O. I en opnieuw in 1939. Aparte hoofdstukken zijn gewijd aan heel gevarieerde activiteiten die in het paleis plaats vonden: drukkers bedienden hier de koninklijke persen en vorsten vierden hier uitbundig politieke en familiale evenementen. Het werk achter de schermen – een met gesofistikeerde apparatuur uitgerust team van specialisten en hun assistenten staan in voor de datering, de conservatie en de opslag c.q. de opstelling van het patrimonium en de nieuwe aanwinsten – komt uitvoerig aan de orde. Een kunsthistorisch overzicht van de diverse stijkenmerken van de verschillende vleugels van het gebouwencomplex, waarvan de geschiedenis van koning Filips August tot de onder president Mitterrand gebouwde piramide loopt, gaat de thematische wandelingen door de verzamelingen vooraf. De met talrijke plattegronden, doorsneden, tijdsdocumenten en vooral reproducties geïllustreerde parcours laten de museumbezoeker, per periode c.q. kunstuiting, kennis maken met de belangrijke werken in de diverse afdelingen en zalen. Deze bladzijden nemen het leeuwendeel van het boek voor hun rekening. Door de rijkdom van de collecties vormt deze rubriek als het ware een beknopte geschiedenis van vnl. de schilder- en beeldhouwkunst. Extra achtergrondinformatie wordt verstrekt in enkele *excursus* over een selectie «highlights» van het museum zoals de Venus van Milo en de Franse schilderkunst uit de romantiek.

De bezienswaardigheden in de omgeving van het Louvre komen nadien aan bod. De kunstliefhebber zal niet ongevoelig zijn voor de schoonheid van diverse pleinen (place Vendôme, place de la Concorde, place des Victoires) en monumenten (église Saint-Roch, Saint-Germain-l'Auxerrois, Palais-Royal), die daarenboven prachtig in het stadsweefsel ingeplant zijn. Een hoofdstuk over de beperkte fauna en flora in de tuinen van de Tuilerieën, een katern met reisindrukken van beroemde schrijvers, bijna zestig pagina's praktische informatie<sup>18</sup> en een beknopte bibliografie ronden de gids af. Vier alfabetische registers<sup>19</sup> bieden hulp bij het raadplegen van de geslaagde veelzijdige gids.

<sup>17</sup>Het is ons niet duidelijk waarom enkele invloedrijke schrijvers zoals Lacordaire en Proudhon maar terloops genoemd worden.

<sup>18</sup>Tarieven en diensten van het museum, een parcours voor kinderen, een overzicht van de andere openbare Parijse kunstverzamelingen, allerlei tips i.v.m. het openbaar vervoer en het dagelijks leven en een gecomentarieerde selectie van degelijke hotels en restaurants.

<sup>19</sup>Namen van kunstenaars, overige persoonsnamen, afgebeelde werken, stijlen en scholen.

### Italiaans / Italië

Graziella MARTINA, Antonia PAGLIARULO. *In Italia*. Tekst-/werkboek. – Amsterdam, Intertaal (België: via InterL, Antwerpen), 1996, 24 x 19, 107 p., ISBN 90-5451-099-4, f 27,50 / BF 523.

*In Italia* bestaat uit een compact «landeskundig» overzicht, een reeks opdrachten met correctiesleutel en een alfabetisch register. Jongeren en volwassenen met een basiskennis van het Italiaans kunnen er hun voordeel mee doen.

Het informatief gedeelte vat in een zeventigtal overvloedig met kleurenfoto's geïllustreerde bladzijden het politiek verleden, de kunst- en cultuurgeschiedenis en de diverse aspecten van het dagelijks leven samen en wordt besloten door streektoneaus die van noord naar zuid door het land zigzaggen. De synthese behandelt zulke uiteenlopende thema's als spraakmakende uitvindingen, de huidige politieke partijen, de grootste schrijvers, de film, de georganiseerde misdaad, de pers, het onderwijsstelsel, eetgewoontes, populaire sporten en festiviteiten.

Het oefenmateriaal (p. 74-101) omvat zowel observatie-opdrachten, die de vertrouwdheid met Italië bevorderen, als creatieve taalkundig gerichte activiteiten die de vier vaardigheden trainen. Een selectie van de informatieve teksten en diverse luisteropdrachten werden op de twee bijbehorende audiocassettes (ISBN 90-5451-100-1, f 60,00 / BF 1140; set tekst-/werkboek, ISBN 90-5451-101-X, f 78,00 / BF 1482) ingesproken.

### Spaans / Spanje / Latijns-Amerika

Carmen MORA. *España, ayer y hoy. Itinerario de Cultura y Civilización: Historia y arte, Demografía, Economía, Instituciones, Tradiciones*. Edición actualizada. – Madrid, Sociedad General Española de Librería (SGEL), 1998 (tercera edición), 26 x 19, 63 p., ISBN 84-7143-524-1, Ptas 1000.

M<sup>a</sup> Angeles ALBERT, Francisco ARDANAZ. *Hispanoamérica, ayer y hoy. Historia y arte, demografía, economía, instituciones, tradiciones*. – Madrid, Sociedad General Española de Librería (SGEL), 1996, 26 x 19, 79 p., ISBN 84-7143-574-8, 1100 Ptas.

De in vrij eenvoudig Spaans gestelde syntheses geven een bondig maar substantieel «landeskundlich» overzicht. In beide boeken komen de aardrijkskundige facetten en de (kunst)geschiedenis uitvoerig aan de orde, net zoals de economische activiteit, het toerisme, transport, pers en communicatie inclusief. Naast het bestuursapparaat en de overheidsinstellingen, krijgen (geest)verheffende bezigheden zoals de kunstnijverheid, feesten en folklore, de sportbeoefening en de vrijetijdsbesteding ruimschoots aandacht. De geboden informatie wordt in de verf gezet m.b.v. tientallen kleurenfoto's en geïllustreerd met grafieken, kaarten en allerlei cijfermateriaal. In het geschetste totaalbeeld is, vooral in het boek over *Hispanoamérica*, plaats ingeruimd voor minder fraaie aspecten als de dreiging die van drugshandel en ondergrondse bewegingen uitgaat. Door de beperkte omvang van de publicaties blijft de achtergrondinformatie vaak summier. Beide educatieve uitgaven worden besloten door een tijdstafel en een zaakregister.

Lectuurnotitie. *España...*, p. 41: de legende bij de demografische statistieken preciseert niet dat de in vetjes gedrukte cijfers in de tweede kolom het *totale inwonertal* aangeven van de provinciehoofdplaats(en) van de vermelde regio's.

Beatriz JOB, [avec la collaboration de] Marie-Claude DANA. *Grammaire de l'espagnol*. – Paris, Nathan, 1997, 23,5 x 14,5, 384 p., ISBN 2-09-181109-2, FF 75. LE ROBERT & NATHAN.

Op de Franse boekenmarkt verschenen onlangs diverse spraakkunsten van het Spaans onder de vorm van naslagwerken met talrijke, al dan niet alfabetische, ingangen.<sup>20</sup> De grammatica in de reeks «Le Robert & Nathan» reikt de grammatica op een nieuwe manier aan. Eerst worden de belangrijkste regels van de spraakkunst op de gebruikelijke manier, nl. in een continue uitzetting per rededeel, gepresenteerd (p. 9-96; oefenmateriaal hierop: p. 97-103), daarna volgt een alfabetisch lexicon, dat onder honderd zevenentwintig ingangen de zaken uitdiept en niet eerder behandelde punten aansnijdt (p.105-363; de meeste artikelen worden besloten door oefenmateriaal, veelal vertaalopdrachten Frans-Spaans). Vervoegingstabellen, de correctiesleutel van alle oefeningen<sup>21</sup> en een register ronden het boek af.

Ondanks het gebruik van in schoolspraakunsten zelden of nooit gebruikte wetenschappelijke termen («accent diacritique», «les déterminants», «les présentatifs» e.d.) stoelt het nieuwe boek niet op een bepaalde methode. De aanpak van de auteurs is pragmatisch en laat vooral de verschillen qua structuur en taaleigen tussen beide talen tot hun recht komen. Wie eerder al Frans leerde en zich aan de *studie* van het Spaans waagt, kan zich met de nieuwe publicatie wapenen tegen interromaanse «Sprachmischung». Wie de nieuwe spraakkunst *naslaat*, doet er goed aan zijn zoektocht in het register te beginnen. Daar komt hij de vindplaats te weten van de gewenste informatie, die hij, naargelang van het geval, in de «grammaire fondamentale» of in de «dictionnaire grammatical» (met nu eens Spaanse, dan weer Franse ingangen, al dan niet in metataal<sup>22</sup>) zal vinden.

Francisca CASTRO. *Grammatica in gebruik: Spaans. Leer- en oefenboek*. Nederlandse bewerking: Marja Kusters. – Amsterdam, Intertaal (België: via InterL, Antwerpen), 1998, 24 x 17, 222 p., ISBN 90-5451-172-9, f 36,25 / BF 689.

Het voor de Nederlandstalige markt aangepaste leermiddel stoelt op vier delen van *Usa de la gramática española: Gramática y ejercicios de sistematización para estudiantes de E.L.E.* van de Madrileense educatieve uitgever Edelsa, nl. de volumes *Nivel elemental* (1996, 175 p.) en *Nivel intermedio* (1997, 163 p.) en de bijbehorende, apart uitgegeven *Claves* (een vijftiental pagina's voor ieder niveau). Wie met de methode tot het derde niveau verder wil gaan, is aangewezen op de Spaanse versie.<sup>23</sup> De Nederlandse uitgave werd in twee kleuren gedrukt, in tegenstelling tot de sobere éénkleurige originele editie.

*Grammatica in gebruik* maakt autodidacten<sup>24</sup> en leerlingen, al dan niet in cursusverband, op eenvoudige en, dank zij de illustraties, vaak aanschouwelijke wijze, vertrouwd met de regels van de Spaanse spraakkunst. De principes worden in het Nederlands aangereikt. De gebrui-

<sup>20</sup>V. Romaneske, 22<sup>ste</sup> jg. (1997), nr. 1, p. 67, en, zelfde jaargang, nr. 3, p. 68.

<sup>21</sup>Het boek bevat in totaal honderd tachtig oefeningen.

<sup>22</sup>Een greep uit de ingangen: «absence d'article», «âge (l'expression de l')», «aimer (traductions possibles)», «antériorité-postériorité», aspects de l'action» (het artikel is onderverdeeld in “avant l'action ou à son début”, “développement de l'action”, “cessation de l'action” en “bilan de l'action accomplie”), «*aun - aún*», «but (expression du)», «dérivation (suffixes)», «dont (traductions)», «*haber*», «*haber* ou *tener?*», «*llevar*» (art. met zes onderdelen, waarvan het laatste “Dans des locutions et idiomatismes”), «*por* ou *para?*».

<sup>23</sup>Francisca CASTRO. *Usa de la gramática española. Gramática y ejercicios de sistematización para estudiantes de E.L.E. de nivel avanzado*. Madrid, Edelsa, 1997, 138 p., ISBN 84-7711-135-9, BF 468. – Bijbehorende Clave: *nivel avanzado*. Ibid., 1997, 12 p., ISBN 84-7711-180-4, BF 60.

<sup>24</sup>In deze categorie van gebruikers situeren we het publiek dat uitkijkt naar een «opfriscursus».

kers kunnen, na het doorworstelen van de eerste hoofdstukken, de volgorde van de items vrij bepalen. Bij ieder van de negenendertig hoofdstukken zijn in moeilijkheidsgraad oplopende oefeningen gegeven: de instructies zijn in het Nederlands gesteld maar het te verwerken taal-materiaal is altijd in het Spaans.<sup>25</sup> De oefeningen (met invulruimte, zoals in een werkboek) bevatten gevarieerde opdrachten: schema's (met werkwoordsvormen e.d.) vervolledigen, invul-, substitutie- en omzetoefeningen, meerkeuzevragen, de juiste combinaties vinden, zinnen vormen met in de «woordenboekvorm» opgegeven termen, vragen formuleren in functie van vooraf gegeven antwoorden, korte gerichte schrijfp opdrachten,<sup>26</sup> enz. De correctie-sleutel van de gesloten oefeningen is achter in het boek (p. 202-222) opgenomen.

Alain GUY. *La philosophie en Amérique latine*. – Paris, Presses Universitaires de France, 1997, 17,5 x 11,5, 127 p., ISBN 2-13-048598-7, FF 42. QUE SAIS-JE?, 3273.

A. Guy vat in deze pocket zijn standaardwerk *Panorama de la philosophie ibéro-américaine du XVI<sup>e</sup> siècle à nos jours*<sup>27</sup> samen. Zoals in de pas genoemde synthese beperkt hij zich tot de «academische» filosofie en laat hij het oeroude denken van vóór de Spaanse of Portugese verovering buiten beschouwing.

Tot de achttiende eeuw blijft de Latijns-Amerikaanse filosofie gedomineerd door de scholastiek in zijn diverse vormen en wordt de discipline vaak beoefend door uitgeweken Europeanen, vaak ordegeestelijken die opleidingen verstrekken aan hun ter plaatse gerekruteerde opvolgers en aan toekomstige ambtenaren. Het moderne denken – van het cartesianisme over het sensualisme tot het eclecticisme van Victor Cousin en Théodore Jouffroy – vindt traag ingang. In de vorige eeuw komt er een stroomversnelling op gang: vooral het liberale Brazilië is een dankbare voedingsbodem voor het positivisme, dat met het Spaanse krausisme, het Latijns-Amerikaanse denken nieuwe wegen laat bewandelen. Intussen hebben verschillende politieke denkers van zich laten horen en de onafhankelijkheidsbeweging ideologisch onderbouwd. Zoals de Latijns-Amerikaanse beleving van het christendom, wordt het filosofisch denken gekenmerkt door een sterke drang naar syncretisme. Deze tendens verklaart het zoeken van diverse XXste-eeuwse denkers naar aanknopingspunten in het verleden (kantisme, thomisme, augustinisme) en naar vernieuwing in het spoor van recente Europese denkrichtingen (bergsonisme, ratiovitalisme van Ortega y Gasset, existentialisme, marxisme, enz.). In het laatste kwart van deze eeuw ontstond de «bevrijdingstheologie», in het nieuwe boek ook «bevrijdingsfilosofie» genoemd, een controversiële en wereldwijd besproken enting van de bijbelse boodschap op een vaak als antagonistisch ervaren marxistische maatschappijvisie. Talrijke vertalingen maakten de nieuwe denkrichting bekend en vestigden meteen de aandacht op het bij ons weinig gelezen corpus van de Zuidamerikaanse wijsbegeerte, die volgens A. Guy een ruimere bekendheid verdient.

Lectuurnotities. P. 23, lees *Manual* i.p.v. *Manuel*; p. 31, laatste alinea, onterechte cursivering van de passage «Son compatriote [...] auteur d'une»; p. 121, lees *composé*. In diverse namen en in talrijke Spaanse titels ontbreken accenten (p. 17, l. 9; p. 21, l. 28; p. 23, l. 12; p. 24, l. 8, lees *Lógica* i.p.v. *Logica*, enz.).

<sup>25</sup>Het nieuwe leermiddel bevat geen vertaal oefeningen. In de oefeningen wordt de frequent gebruikte terminologie van het hedendaagse Spaans gehanteerd zodat het lexicon geen hinderpaal vormt voor de doelgroep, nl. beginners en halfgevorderden.

<sup>26</sup>Bijv. i.v.m. het gebruik van de *pretérito imperfecto*: «Wat deden de mensen vóór de uitvinding van de televisie? Schrijf een stukje over de vrijetijdsbesteding van mensen in die tijd.»

<sup>27</sup>Genève, 1989; v. de bespreking in *Romanesque*, 15<sup>de</sup> jg. (1990), nr. 2, p. 75-76. De compacte versie in de reeks «Que sais-je?» bevat eveneens een bibliografie (beperkt tot twee bladzijden) maar is niet voorzien van een naamregister.

Pierre-Louis GIANNERINI, avec la collaboration de Pierre TUCOO-CHALA et de Monique MORALES. *Aragon: le guide. 13 itinéraires*. – Biarritz, J & D Éditions, 1996, 21 x 15, 166 p., ISBN 2-84127-066-1, FF 70.

De auteurs van de «Bildband» *Aragon terre d'aventures*<sup>28</sup> publiceerden bij dezelfde uitgever een handige, met verschillende kaarten en plattegronden geïllustreerde gids, waarmee de reiziger grote delen van de regio kan ontdekken. De «Bildband» en de hier voorgestelde gids vullen elkaar trouwens aan. *Aragon: le guide* stelt dertien thematische parcours voor, die de toerist naar honderden bezienswaardigheden brengen. De auteurs staan uitvoerig stil bij de historische achtergrond<sup>29</sup> van de beschreven lokaliteiten, forten, kastelen, kerken en kloosters en verstrekken de nodige kunsthistorische informatie. De parcours voeren naar de bekende trekpleisters, zoals Jaca en de abdijen uit de omgeving, Huesca, het kasteel van Loarre, Zaragoza, Teruel, Abarracín en doen daarenboven minder bekende, nog ongerepte valleien en bergstreken aan, zoals de woeste Maestrazgo. De meeste parcours zijn opgevat als auto-tochten (op een heel gevarieerd wegennet), soms aangevuld met voettochten, die in enkele gevallen op de Sint-Jacobsroute liggen.

De samenstellers van de gids steken hun liefde voor Aragon niet onder stoelen of banken. Hun gedrevenheid kan aanstekelijk werken op de gemotiveerde reiziger uit de Lage Landen die zich in zijn verstedelijkt *habitat* verstikt voelt. Een verklarende woordenlijst van (kunst)historische termen, een literatuurlijst en een plaatsnaamregister vervolledigen de gedetailleerde streekgids.

### Neolatijnse literatuur

*Centuriae Latinae. Cent une figures humanistes de la Renaissance aux Lumières offertes à Jacques Chomarat, réunies par Colette Nativel*. – Genève, Droz, 1997, 25 x 18, 831 p., geb., ISBN 2-600-00222-7, Zw. Fr. 173,40. TRAVAUX D' HUMANISME ET RENAISSANCE, 314.

In tegenstelling tot de meeste huldeboeken, die vaak totaal uiteenlopende erudiete bijdragen bevatten, zijn de «Mélanges Chomarat» een voorbeeld van efficiëntie door eenheid. Een tachtigtal geleerde vrienden en collega's<sup>30</sup> van de Franse hoogleraar stellen honderd en een belangrijke Neolatijnse schrijvers voor in evenzoveel bio-bibliografische portretten.<sup>31</sup> Het nieuwe lexicon is het eerste in het Frans gestelde referentiewerk<sup>32</sup> over het onderwerp sedert de publicatie van Paul Van Tieghems *La littérature latine de la Renaissance* in 1944.<sup>33</sup>

<sup>28</sup>V. de bespreking in dit tijdschrift, 22<sup>ste</sup> jg. (1997), nr. 1, p. 69.

<sup>29</sup>De oudheid, de reconquista en de burgeroorlog lieten talrijke sporen na. Voorts vermeldt het boek stelselmatig de recente restauraties.

<sup>30</sup>De medewerkers, afkomstig uit verschillende continenten, zijn verbonden aan prestigieuze onderzoekscentra zoals het Centre d'Études Supérieures de la Renaissance (Tours), Cambridge University, het Institut Claude-Longeon (universiteit van Saint-Étienne), het Institut de France, Oxford University, Università La Sapienza (Rome), e.a. De Leuvense Alma Mater en het Seminarium Philologiae Humanisticae zijn op prestigieuze manier vertegenwoordigd door de professoren J. IJsewijn en G. Tournoy. – De loopbaan van prof. Jacques Chomarat en zijn rol in het reveil van de Neolatijnse studies worden belicht in de inleidende bijdragen van Colette Nativel en Daniel Ménager.

<sup>31</sup>Iedere bijdrage wordt besloten door een literatuurlijst (tekstuitgaven, secundaire literatuur).

<sup>32</sup>Op enkele uitzonderingen na bezorgden alle medewerkers in het Frans geredigeerde bijdragen. A. Nativel, C. Nativel, P. Maréchaux en M. Stanic vertaalden de in andere talen gestelde portretten.

<sup>33</sup>Van dit werk is een anastatische herdruk beschikbaar bij Slatkine Reprints (Genève), 1966, 254 p., Zw. Fr. 45.

Het Neolatijnse literair corpus is heel wat omvangrijker dan het patrimonium in het klassiek Latijn. Met deze vergelijking dient rekening gehouden om de representativiteit van *Centuriae Latinae* in te kunnen schatten. Ofschoon de honderd en een bijdragen bezwaarlijk alle Neolatijnse auteurs kunnen presenteren, is aan de meeste «zwaargewichten» uit de bloeiperiode, die van de vijftiende tot de zeventiende eeuw loopt, een artikel gewijd en kregen de voorlopers uit de veertiende eeuw en de vertegenwoordigers van de achttiende-eeuwse nabloei een plaats in het naslagwerk. Verschillende bijdragen belichten terloops de polemieken die onder humanisten gevoerd werden. De Neolatijnse literatuur is inmiddels het werk van illustere onbekenden geworden.<sup>34</sup> Hooguit een tiental auteurs zijn beroemd gebleven, en behouden, vooral dank zij vertalingen in levende talen, een vrij constant lezerspubliek. Het zal geen toeval zijn dat dit beroemde tiental hoofdzakelijk auteurs telt die, behalve Latijnse werken, ook teksten in de volkstaal schreven en die hun bekendheid mede te danken hebben aan dit deel van hun oeuvre.<sup>35</sup>

De honderd en een in het huldeboek voorgestelde schrijvers<sup>36</sup> zijn vaak protagonisten uit de «Republiek der Letteren»,<sup>37</sup> de *intelligentsia* van de Moderne Tijden, die door de Latijnse taaleenheid samengehouden werd. Diverse Neolatijnse dichters die toentertijd hoog in aanzien stonden, mede wegens de formele volmaaktheid van hun scheppingen, worden nu nog slechts door specialisten gelezen en bestudeerd. De Nederlanden (Janus Dousa, Daniël Heinsius) leverden verschillende verdienstelijke poëten, die niet voor de Italiaanse beroemdheden (Pietro Bembo, Angelo Poliziano, Jacopo Sannazaro) moesten onderdoen. Het toneel was een domein waar de jezuiten hoge toppen schoren, met opvoeringen door leerlingen in hun befaamde colleges; de Schotse calvinist Georgius Buchananus, die ooit Montaignes leraar was, heeft een blijvende reputatie opgebouwd als dramaturg. Het gebied waar de Neolatijnse letteren hun mooiste vruchten hebben voortgebracht, is ongetwijfeld de satirische en utopische literatuur, met de bekende titels van Erasmus en Thomas Morus.

Heel wat wetenschapsbeoefenaars maakten hun bevindingen wereldkundig in Latijnse traktaten; de vernieuwende inzichten van Tycho Brahe, Cardanus, Copernicus, Galilei, Conrad Gesner, Kepler, Mercator, Mersenne en Ortelius spreken hier letterlijk «boekdelen». De humanistische beweging vertoonde een grote verscheidenheid. Terwijl een aantal filologen zich vooral over oude teksten boog om ze uit te geven, te vertalen of te becommentariëren (Budaeus, Reuchlin), vormde de studie van de oude meesters voor andere, maatschappelijk bewogen denkers, de springplank naar een geëngageerd schrijverschap dat leidde tot filosofische (Bovillus, Campanella, Ficino, Pico della Mirandola, Pomponazzi, Valla, Vives) en religieuze stellingnames (Theodorus Beza, Calvijn, Jansenius, Lefèvre d'Étaples, Socinus, Zwingli). De literaire «Respublica» werd voorts nog bevolkt door rechtsgeleerden (Hugo Grotius), pedagogen (Comenius), (kerk)historici (Baronius, de Thou) en talrijke polygrafen.

Voor een huldeboek is het een heuse verdienste zoveel figuren te behandelen in een lexicon van auteurs en derhalve is het ongepast in dit verband van «leemtes» te gewagen. Het aantal belangrijke Neolatijnse literatoren aan wie geen afzonderlijk artikel gewijd is, bleef beperkt. Janus Secundus komt niet aan bod, evenmin als Macropedius, Aeneas Silvius Piccolomini, Melchior de Polignac, Marullus, Pontanus, Marcus Hieronymus Vida en de auteur van sleutelromans John Barclay. *Centuriae Latinae* maakt de literatuurlijfhebber vertrouwd met een belangrijk deel van de Westerse letteren vanaf de Renaissance. Hoewel het boek bedoeld is als hulde aan een vakgeleerde, kunnen niet-gespecialiseerde lezers er hun voordeel mee doen. Een auteursregister maakt een optimaal gebruik van het waardevolle naslagwerk mogelijk.

<sup>34</sup>P. Van Tieghem bespreekt in de zoëven vermelde titel ongeveer vijfhonderd auteurs.

<sup>35</sup>Cf. Francis Bacon, Boccaccio, Thomas Hobbes, Ramon Llull, Thomas More, Petrarca, Giambattista Vico.

<sup>36</sup>De in deze en de volgende paragraaf genoemde schrijvers worden alle behandeld in afzonderlijke artikelen.

<sup>37</sup>*La République des Lettres* wordt indringend bestudeerd in het gelijknamige boek van Hans BOTS en Françoise WAQUET. Paris, Belin; Bruxelles, De Boeck, 1997, 188 p., ISBN 2-7011-2111-6. EUROPE & HISTOIRE.